

טעם עליון ותחתון - ג'

במאמר הקודם עסקנו בניתוח השיטות שהועלו כדי לבאר את שלוש מערכות הטעמים שנמצאו בפסוק הראשון; הבאנו את שיטת ה'אור תורה' וה'תיקון סופרים' - ולבסוף, את שיטת רבי וואלף היידנהיים שהיא בעצם שיטת ה'חזקוני' מן הראשונים, ורבי יעקב בן חביב בעל 'עין יעקב' המפורסם.

במאמר זה נתקדם לשלב האחרון העולה מתוך כתבי יד עתיקים שהתגלו בתקופה מאוחרת יותר, והוא מוכח גם כן מן המסורה המסכמת את מספרי הפסוקים שבכל פרשה ופרשה - וכן בסוף הספר.

תמצית השיטות שבמאמר הקודם

במאמר הקודם הובאו שלוש שיטות בפיענוח מערכות הטעמים שבפסוק ראשון: כל שלוש השיטות הסכימו ביניהן שהטעם התחתון מפריד בין אנכי ל'לא יהיה לך', ונחלקו באשר לטעם העליון: שיטת האור תורה מחד והתיקון סופרים מאידך היתה שהטעם העליון מחבר בין שני הפסוקים, והם נחלקו ביניהם רק האם הם מחוברים על ידי הטעמת אתנח בתיבת 'עבדים' או על ידי הטעמת רביע בתיבת עבדים. (מערכת ב' וג') ואילו ר"ה הוכיח מהחזקוני והתרגום והמסורה של פרשת יתרו שהטעם העליון גם הוא מפריד בין שני הפסוקים, ולפיכך טען ששתי המערכות – הן של האתנח והן של הרביע - לא באו אלא 'לזכרון', כדי להדגיש את הנקודה שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו. ומכיון שיש שתי שיטות [הרמב"ן, והרמב"ם לפי ביאור המגילת אסתר], הנחלקות ביניהן עד היכן שמענו מפי הגבורה, יש גם שתי מערכות טעמים המתאימות לשתי השיטות.

במאמר זה נסקור את השיטה העולה מכתבי יד עתיקים השייכים למסורת הטברנית, ונראה שמהם עולה דבר מפתיע: מערכת האתנח, המחברת בין שני הפסוקים שייכת בעצם לניקוד התחתון, ולא לעליון! ובזה סרים כל הקושיות והתמיהות באופן מוחלט.

שיטת כתבי היד העתיקים

כאמור, ההתרשמות של ר"ה היתה שמערכת ג' (תיבת עבדים מוטעמת ברביע) הינה ותיקה ומוסמכת הרבה יותר מזו של האתנח, אולם בדורו לא התגלו עדיין כתבי היד העתיקים והמפורסמים, הלא הם כתב יד לנינגראד, שני כתבי יד ששון, וכתב יד הספריה הבריטית (בריטיש מוזיאום). כולם כתבי יד של המסורת הטברנית, כולם מביאים את הטעם העליון והתחתון, ובכולם קיימות רק מערכות האתנח וסוף פסוק בתיבת עבדים (מערכות א' וב') ואילו מערכת ג' המטעימה עבדים ברביע - לא קיימת שם כלל!

יתירה מזו: הדרך לקבוע איזה מן הטעמים שייך לטעם העליון ואיזה מהם שייך לטעם התחתון היתה רק לפי הבנת מבנה הטעמים: מרכא הוא משרתו של סוף פסוק, מונח הוא משרתו של אתנחתא, וכן הלאה. אבל בכתבי היד האלו ישנו סימן נוסף וחשוב מאוד! בתיבות שיש בהם טעמים כפולים הם נהגו באופן קבוע לשים את הטעם התחתון לפני העליון, והוא אף נקרא בכתבי היד 'טעמא קדמא'. בעוד שהטעם התחתון נקרא 'טעמא תנינא'.

תיבות 'מבית עבדים' מוטעמות במרכא סוף פסוק לפי מערכת א' ובמונח אתנחתא לפי מערכת ב', והנה כל ארבעת כתבי היד מסמנים את המונח לפני המרכא והאתנח לפני סוף הפסוק! הוי אומר, מערכת האתנחתא שייכת לטעם התחתון! שלא כפי כל השיטות דלעיל שהבינו שהטעם התחתון מסיים את הפסוק בתיבת 'עבדים', והמחלוקת היתה רק האם הטעם העליון חיבר פסוק זה אל 'לא יהיה לך' וכיצד חיבר. והנה מתברר שלפי כתבי היד המצב הוא בדיוק הפוך: הטעם התחתון חיבר את שני הפסוקים ואילו הטעם העליון הפריד ביניהם [שכן הוא מפריד את הפסוקים לפי דיברות].

בכתב יד ששון הנ"ל ההוכחה אף בולטת יותר: הוא כותב כל מילה ראשונה בתחילת פסוק של הטעם התחתון ומציין את הטעם שלה לפי הטעם התחתון [הנקרא אצלו 'טעמא קדמא' כאמור]. הוא כותב למשל 'אנכי' - טעמא קדמא, ומסמן **פשטא** על המלה, וכן הלאה. כעת, אם הטעם התחתון מחלק בין 'אנכי' ו'לא יהיה' - היה כתב יד זה צריך לכתוב 'לא יהיה' - טעמא קדמא, ולציין את המרכא שבתחת 'יהיה' לפי הטעם התחתון. אך הוא אינו מזכיר כלל את הפסוק הזה, מה שמוכיח בבירור שאין כאן תחילת פסוק לפי הטעם התחתון. וכמו כן, הוא מציין שלפי 'טעמא קדמא' יש פשטא בתיבת 'אנכי', ולשיטות דלעיל אין הפשטא שייכת לטעם התחתון אלא לטעם העליון. [התגלית הזאת מובאת בספר 'כתר ארם צובה והנוסח המוקבל של המקרא' (ר"מ ברויאר)].

וכך הם פני איפוא פני הדברים: הטעם התחתון הוא זה שמחבר בין שני הפסוקים הראשונים! והוא עושה זאת על ידי אתנחתא בתיבת עבדים, ובתיבת 'אלקיד' הוא מניח זקף קטון [שהרי לא יכולים לבוא שני אתנחתות באותו פסוק]. ואילו הטעם העליון מפריד בין 'אנכי' ו'לא יהיה' משום שהוא מחלק את הפסוקים לפי דיברות, בדיוק כפי שהבין ר"ה. אבל לא כפי שהבין שגם הטעם התחתון מחלק בין שני הפסוקים הראשונים.

השיטה העולה מכתבי היד העתיקים

טעם תחתון	טעם עליון
אֲנֹכִי ה' אֶל־לִהְיֶה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פְּנֵי לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמֶּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי ה' אֶל־לִהְיֶה אֵל קִנְאָה פֶקֶד עֹן אֲבֹת עַל־בָּנִים עַל־שְׁלֵשִׁים וְעַל־רִבְעִים לְשָׁנָאִי וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׂמְרֵי מִצְוֹתַי:	אֲנֹכִי ה' אֶל־לִהְיֶה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פְּנֵי:

ראיה מהמסורה

ראיה נוספת חזקה מאוד לשיטת כתבי היד, היא מן המסורה: בכל חומש מודפס בסוף הפרשה מניין הפסוקים [עם מלה המתאימה בסכום הגימטריה שלה] לסימן. כמו כן יש בסוף כל חומש את מספר פסוקי כל הספר. ויש מסורת על מספר פסוקי כל התורה, שהוא לפי המקובל בידינו 5845 פסוקים.

והנה קורה דבר מתמיה: בעוד שבחומשים בראשית ויקרא במדבר - מתאים מספר הפסוקים של הפרשיות למספר הפסוקים של הספר - הרי שבחומשים שמות ודברים ישנה סתירה: אם מצרפים את המספרים המופיעים בסוף כל פרשה - מקבלים 1207 פסוקים. אך בסוף ספר שמות נמסר המספר 1209, שני פסוקים יותר. אותה סתירה בדיוק בספר דברים: הסכום העולה מצירוף פסוקי הפרשיות הוא 953 פסוקים, ואילו המספר שנמסר בסוף הספר הוא 955! גם המספר של כל פסוקי התורה מתאים לספרים ולא לפרשיות.

התשובה לזה היא בחילוק בין הטעם התחתון לעליון; הטעם העליון מחלק את הדברות לעשרה פסוקים ולכן המספר של פסוקי יתרו הוא 72 והמספר של ואתחנן הוא 119, [וכבר הבאנו לעיל שזה

מוכיח שהטעם העליון מחלק את הפסוקים לעשרה ולא לתשעה. ואילו המספר הכולל שבסוף הספר הוא לפי הטעם התחתון, והרי שהטעם התחתון מוסיף שני פסוקים על הטעם העליון. וכבר כתבנו

במאמר הקודם שהדברים מתאימים מאוד עם העובדה שבארץ ישראל היו מסיימים את התורה פעם בשלש שנים וחלוקת הפרשיות שלהם לא היתה כפי מנהג בבל שסיים את התורה פעם בשנה. לפיכך המסורה שבסוף כל פרשה היא בבליית, דהיינו מדינחאית, והרי הטעם העליון הוא מסורת מדינחאי. ואילו המסורת שבסוף הספר היא ארץ ישראלית הבנויה לפי הטעם התחתון.

אך אם נספור את מספר הפסוקים הנמצא בטעם התחתון שבחומשים שבידינו נמצא שישנם 13 פסוקים! אם כן המסורת שבסוף הספר אינה מתאימה למה שבידינו שהרי היא מוסיפה רק שני פסוקים! והרי זה מוכיח שלפי הטעם התחתון ישנם רק 12 פסוקים משום שהוא מחבר את 'אנכי' ו'לא יהיה לך' לפסוק אחד. [רו"ה בסוף מאמרו כבר הרגיש בבעיה זו והשאיר אותה ב'צריך עיון'].

ר' דוד יצחקי (לוח ארש עמ' תקלח הערה 16) מביא עוד ראיה נפלאה מספר 'מסורת התורה והנביאים' המביא חילוק בין מסורת מערבא ומדינחאי באשר למיקומו המדויק של אמצע ספר דברים. לא ניכנס לפרטים שכן צריך להביא בחשבון עוד כמה חילוקי פסוקים שבין המסורות - אך העולה משם הוא שוב אותו דבר: לפי מדינחאי מחושבים פסוקי ספר דברים לפי הטעם העליון, ולמערבאי מחושבים פסוקי דברים לפי הטעם התחתון **המוסיף שני פסוקים, ולא שלשה!**.

תמונת המצב לפי כתבי היד והמסורות

התמונה איפוא ברורה, ומסלקת את כל הקושיות שנידונו במאמר: הטעם העליון מחלק את הדברות לעשרה פסוקים כמספר הדברות, לשיטתו יש סוף פסוק בתיבת 'עבדים', ואתנחתא בתיבת 'אלקיך'. ואילו הטעם **התחתון** מחבר את 'אנכי' ו'לא יהיה לך' לפסוק אחד על ידי האתנח בתיבת 'עבדים', ולשיטתו 'אנכי ה' אלקיך' מוטעם בפשטא זקף קטון. אין מצב של שתי אתנחתות בפסוק אחד, ולא זקף קטון שקודם לזרקא סגול, שכן הפשטא זקף קטון הקיים ב'אנכי ה' אלוקיך' שייך לטעם התחתון, ואילו הסגול בש'ולא תעבדם' שייך לטעם העליון, וזולת זאת - הוא נמצא בפסוק אחר.

המערכת של הרביע לא קיימת מבחינת כתבי היד, אך מה שברור הוא כמו שכתב החזקוני שמטרתה של מערכת זו היא לחבר את שני הדיברות הראשונים. ואם כן חייב להיות שמערכת זו שייכת לטעם העליון, שהרי לטעם התחתון ממילא מחוברים שני הדיברות הראשונים. אם כן איפוא זו מערכת שנעשתה 'לזכרון' [יהיה הביאור בזה מה שיהיה] והיא כעין תוספת לטעם העליון כדי שיחברו שני הדיברות הראשונים. מערכת זו אכן מחברת את כל חמשת הפסוקים לפסוק אחד גדול הפותח ב'אנכי' ומסיים ב'לשומרי מצוותי'. ונוצר כאן מצב בלתי אפשרי שיש שני אתנחתות בפסוק אחד [שהרי מערכת זו בנויה על הטעם העליון ולפיו יש אתנחתא ב'אנכי ה' א-להיך', ועוד אתנחתא בתיבת 'לְשׁוּמְרֵי']. אך מערכת זו לא באה אלא לחבר את שני הפסוקים ולא לבנות מערכת חדשה לגמרי של טעמים. ומכל מקום - הקושי נשאר רק בתוספת זו, אבל שני הטעמים התחתון והעליון בנויים לתלפיות ואין בהם פרץ ויוצאת.

לסיכום

אם נסכם את כל הנתונים שהועלו כאן תהיה תמונת המצב כזו:

בדורות הקודמים אנו רואים שתי מסורות שהושוו ביניהם לגבי הטעם העליון ונחלקו ביניהם לגבי הטעם התחתון. כתבי היד, המסורות, הקריאה לפי המסורת התימנית, הקדמונים כמו החזקוני ור"י בן חביב, כולם מסכימים שהטעם העליון מחלק את הדיברות לעשרה פסוקים, ו'אנכי' ו'לא יהיה לך' הם שני פסוקים נפרדים.

לגבי הטעם התחתון יש מחלוקת ברורה ועמוקה בין כתבי היד והמסורה מחד גיסא ובין החזקוני ור"י בן חביב לאידך גיסא: לפי כתבי היד וסכום הפסוקים המובא במסורה - הרי שהטעם התחתון **חיבר** את אנכי ולא יהיה לך, ולפיכך יש בעשרת הדברות שנים עשר פסוקים. ואילו לפי החזקוני ואחריו ר"י בן חביב גם הטעם התחתון מחלק בין אנכי ולא יהיה לך, ולפיכך יש לפיו שלשה עשר

פסוקים. וכן מוכח מדברי רבינו בעל הטורים שכותב בפירושו על התורה בפסוק 'זכור את יום': "זכור - זה הפסוק שביעי, ומתחיל ב'ז' בשביל שהשבת הוא שביעי... וחמש תיבות בפסוק זכור, לומר לך כל המקיים את השבת כאילו קיים חמשה חומשי תורה". הטור מתייחס כמובן לחלוקת הפסוקים של הטעם התחתון שהרי רק לפיה יש בפסוק הזה רק חמשה תיבות, והנה הטור כותב שהפסוק הזה הוא שביעי, בעוד שאם נחבר את אנכי ולא יהיה לך יהיה הפסוק הזה שישי במספר. והרי לנו שגם אצל הטור חולקו אנכי ולא יהיה לך לפי הטעם התחתון.

הצד השווה שבכולם שאין הם יודעים ומכירים כלל מערכת טעמים המטעימה את תיבת 'עבדים' באתנח. ר"י בן חביב אפילו אינו מכיר את מערכת הרביעי, והחזקוני אמנם מזכיר אותה אך עולה מדבריו בבירור שזו מערכת נוספת ולא היא הטעם העליון. [גם מדפוסים עתיקים רואים את התמונה הזאת, בדפוס בולוניה רמ"ב בפרשת שמות יש רק מערכת טעמים אחת, זו של הסילוק בתיבת עבדים, ורק זקף יתום מסומן על תיבת 'א-להיך', רמז ושריד למערכת האתנח].

עד כאן אין שום בעיה, שכן גם אם נחבר את אנכי ולא יהיה לך לפי הטעם התחתון וגם אם נפריד ביניהם - הדבר מתאים לכל חוקי הטעמים, והטעם התחתון ממילא אינו כבול למספר הדברות אלא לגודל הפסוקים. נמצא איפוא שלמרות החילוק המהותי שביניהם בנוגע לטעם התחתון - הרי ששתי המסורות האלו נותנות לנו אותה תמונת מצב בנוגע לטעם העליון שהוא בן עשרה פסוקים, והן משלימות אהדדי.

תקופת האור תורה והמשאת בנימין

בזמן האור תורה והמשאת בנימין (שחיו בערך באותו זמן) אנו כבר מוצאים שיטה המחברת את הדיבור הראשון והשני לדיבור אחד **לפי הטעם העליון**! המשאת בנימין מביא את שתי השיטות, זו המחברת את אנכי ולא יהיה לך, וזו המבדילה ביניהם. ובאשר לשאלה: איך אפשר לחבר ביניהם והלא הן שתי דברות? הוא עונה כדברי החזקוני: "ומה שמעריבין אנכי עם לא יהיה לך אף ע"פ שהן ב' דברות בלי ספק - זהו מטעם שאמרו חז"ל אנכי לא יהיה לך מפי הגבורה שמענו" אלא שבעוד שהחזקוני מבאר במפורש שזה אינו הטעם העליון, הרי שהמשאת בנימין כבר רואה זאת כטעם העליון.

לפני בעל ה'אור תורה' כבר עמדו כנראה כתבי יד שהטעימו את 'עבדים' באתנח [כפי שעמדו לפני מדפיסי ונציה במהדורת רפ"ו] אך כאן קרה דבר מעניין: במקום לשייך את האתנח לטעם התחתון כפי שעולה בבירור מכתבי היד והמסורת - שייך האור תורה את האתנח לטעם העליון, וראה אותו כמערכת מקבילה לזו שמטעימה את 'עבדים' ברביעי, ולשניהם אותה מטרה: לחבר את הדיבור הראשון והשני. ולא פלא הוא שהאור תורה שייך את האתנח לטעם העליון: כבר כתבנו שכתבי היד הולכים לפי שיטה המקדימה את סימון טעמי התחתון לעליון, גם הדפוסים שמרו על הכלל הזה להוציא טעויות פה ושם, וכל הדפוסים שמדפיסים גם את האתנח - מדפיסים אותו לפני הסילוק! וזה אומר שהם הבינו שהטעם התחתון ודאי מחלק בין שני הפסוקים, ואם מישהו מחבר אותם - זה הטעם העליון. והרי לנו שהמסורת שהטעם התחתון הוא זה שמחלק בין שני הדברות היתה שרירה וקיימת אצל כולם, לכן לא עלה בדעת האור תורה שיש מסורת החולקת על כך.

וכאן נוצרה הבעיה הגדולה: ראשית, לשם מה שתי מערכות טעמים שבאו לעשות אותו דבר? שנית, איך יתכנו שני אתנחתות באותו פסוק לפי ההבנה שהאתנח שייך לטעם העליון? האור תורה ויתר על תירוץ הקושיא השנית, אבל מחק את מערכת הרביעי (מערכת ג') כדי ליישב את הקושיא

הראשונה. והוא העדיף זאת מן הסברא כפי שכתבנו, או שמא ברוב כתבי היד שהיו ברשותו לא היתה מערכת הרביע קיימת, כפי שאנו רואים באמת בכתבי היד הטברניים.

התיקון סופרים ולאחריו רו"ה

ר' שלמה דובנא הלך באותו קו של בעל האור תורה, הוא גם הבין שהאתנח שייך לטעם העליון ולפיכך אחת מן המערכות מיותרת, או זו של הרביע או זו של האתנח, שהרי שתיהן משמשות לאותה מטרה. אך הוא העדיף למחוק את מערכת האתנח. כפי שכתבנו, גם היעב"ץ מטעים כך בסידור שלו, וגם מלשון המשאת בנימין משמע כך - שכן הוא כותב שהאתנח הראשון הוא בתיבת 'לשונאי' בעוד שלפי האור תורה יש אתנח כבר בתיבת 'עבדים'. מכל מקום המכנה המשותף בין השיטות הוא שיש תשעה פסוקים ולא עשרה, וכך גם סובר האליה רבה (או"ח סי' קמב, א), וכן קבע בעל שלחן ערוך הרב בסי' תצד, ודבריו של הרב צוטטו מילה במילה בביאור הלכה בסימן הנ"ל.

לבסוף הופיע רו"ה שהחזיר את המצב לתקופת החזקוני ור"י בן חביב: הן הטעם העליון והן הטעם התחתון מחלקים בין אנכי ולא יהיה לך. ומערכות הטעמים האחרות - יהיה הביאור להן מה שיהיה - אינן קשורות לטעם העליון ולא לטעם התחתון. רו"ה תלה את הצורך בהן ב'זכרון' כפי שנתבאר לעיל.

הנחת היסוד הבסיסית של כל האחרונים היתה שהטעם התחתון מחלק בין אנכי ולא יהיה לך, וממילא אם יש טעם המחבר בין שני הדברות בהכרח שהוא שייך לטעם העליון. ומדהים לראות שרו"ה שגם הוא הסכים להנחת יסוד זו, בכל אופן הצליח לראות שהטעם העליון גם הוא מפריד בין הדיבר הראשון והשני. אמנם ההסבר הגאוני שלו על מערכת האתנח שהיא באה לחבר בין שתי הדברות לדעת הרמב"ם, התגלה כמיותר. אך בזמנו לא נתגלו עדיין כתבי היד, ולא היתה אפשרות לדעת שמערכת האתנח שייכת לטעם התחתון והוא זה שמחבר בין שני הדברות הראשונים לפי מסורת זו. זולת ענין זה הוא קלע אל השערה בכל פרט ופרט: הטעם העליון מחלק בין שני הפסוקים, ושתי המערכות, הן של הרביע והן של האתנח - אינן שייכות לטעם העליון.

בדורנו

בפועל נתקבלה בדורנו השיטה המחברת בין שתי הדיברות, וזאת למרות כמות הראיות העצומה שהן נפרדות לפי הטעם העליון [דברי החזקוני ור"י בן חביב, העובדה שאין שום מסורת המונה שבעים ואחד פסוקים בפרשת יתרו, כתבי היד, התרגום במחזורים העתיקים המפסיק בין אנכי ולא יהיה לך, המסורת של עדת התימנים הקוראים עם תרגום בטעם העליון עד היום, והסתירה בין שתי מספרי הפסוקים, זה שבסוף כל פרשה וזה שבסוף הספר]. וגם כאן, שיטת רש"ד היא שנתקבלה ולא שיטת האור תורה [והמנחת שי שהולך בשיטתו].

עיקר הסיבה היא כנראה משום שהאליה רבא והש"ע הרב והמשנה ברורה תפסו שיטה זו, בעוד שאין פוסק בעל שיעור קומה מובהק שנקט כשיטה המבדילה בין שני הדיברות. אמנם החזקוני ור"י בן חביב אומרים כך במפורש, אך הם אינם ספרי פסק ויתכן אף שלא היו ידועים לכולם. גם רו"ה שהיה אמנם מדקדק עצום ובר סמכא בכל אשכנז, והחת"ס כותב עליו בהערכה רבה, בכל אופן לא היה מן הפוסקים.

באשר לעובדה ששיטת ר' שלמה דובנא הועדפה על פני שיטת האור תורה ומנחת שי, אף שאין להשוות את מעמדו למעמדם [ויש על אישיותו אף עוררין ואכמ"ל], כאן יתכן שהסיבה היא טכנית: ה'תיקון סופרים' היה ספר מקצועי ומפורסם מאוד וכנראה שרבים ממדפיסי החומשים העתיקו ממנו, כך התפשטה ההטעמה שהוא הכריע כמוה אף שגם היא מוקשה מאוד, ויתכן שאף מוקשה יותר מזו שבעל 'אור תורה' בחר בה.

רוב מהדורות החומשים כיום מטעימות את הטעם העליון לפי רש"ד, אך מעניין לציין כמה בודדים שהטעימו בשיטת רו"ה: תיקון ליל שבועות דפוס ווארשה שהדפיס משום מה את עשרת הדברות

בפרשת שמות לפי הטעם העליון, אף שהתיקון נאמר לקורא ביחיד. כנ"ל תיקון ליל שבועות שהוצא לאור על ידי ישיבת נייטרא במאונט קיסקו [כמדומה שעוד בתקופתו של רבי מיכאל דוב וויסמנדל]. כנ"ל בחומש 'שי למאור' של ויידינפלד, וכן בקריאת התורה לשבועות בסידור 'מגן אברהם' סלונים. בכולם מודפסים עשרת הדברות בעשרה פסוקים. לפחות באשר לסידור 'מגן אברהם' ביררתי האם היה זה בכוונה, ונאמר לי שלא: במקרה העתיקו ממשהו שפיסק כך.

יותר מעניינות הן המהדורות שחוללו 'בלגן' ועשו פעם כך ופעם כך: במקראות גדולות מהדורת וורשא תר"ך מחקו את האתנח בפרשת ואתחנן, ולאידך בפרשת שמות הם מחקו את הרביע, כמו ה'הוא אמינא' של בעל אור תורה. אבל את 'שכיני הרביע' דהיינו הקדמא ואזלא והתלישא שלפניו - שכחו, או לא ידעו, שצריך להשמיט. בחומש 'דרך מסילה' שהודפס בפירדא תר"א, וכנ"ל בחומש מפרנקפורט דמיין תרפ"ז [מסוג החומשים שחיקו את חומשי רו"ה, והיו מאות כאלו] ובתיקון סופרים שהודפס בירושלים אזי בפרשת שמות הם נקטו את מערכת הרביע, ובפרשת דברים את מערכת האתנח - ההיפך אפילו מה'הוא אמינא' של בעל אור תורה.

הדבר המוזר ביותר שראיתי הוא במהדורה הנפוצה היום למדי של חמשה חומשי תורה בכרך אחד (מהדורת ברמן ברוכמן) כנראה גונב לאזני המגיה שמץ מכך שלפי כתבי היד מחבר הטעם התחתון את שני הדיברות הראשונים, ולכן בפרשת ואתחנן הוא הטעים אתנח בתיבת 'עבדים' במקום סוף פסוק. אך שאר הפסוק הושאר כצורתו בכל החומשים. התוצאה היתה שבפסוק הזה יש שני אתנחות: בתיבת 'א-להיך' ובתיבת 'עבדים'. למותר לציין שרעיון 'גאונ'י' כזה לא עלה בדעת אף אחד מכל אלו שדנו בנושא. ומכל מקום, לשיטתם איני מבין מדוע בחרו דווקא בפרשת ואתחנן, ואילו בפרשת יתרו הם השאירו את הפסוק כצורתו המקובלת בחומשים.

מהדורת 'המאור' היתה עקבית לפחות, ועורכיה הדפיסו את ההטעמה המוזרה הזו הן בפרשת ואתחנן והן בפרשת יתרו, ולמען לא יחסר המזג הם הוסיפו בתיבת 'אנכי' את הפשטא השייכת למערכת האתנח (מערכת ב') אבל השאירו אותה יתומה ללא הזקף הבא בעקבותיה. מהיכן הרעיונות המבריקים האלו? למדפיסים פתרונים.

ובזה תמה ונשלמה פרשת הטעם העליון והתחתון.